

ninin çalışma prensiplerine benzer şekilde karar algoritmaları oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bineth, Alfred – Simon. Türkiye'nin ilk Zeka Testi: "Çocuklarda Zekanın Mikyası". çev. İbrahim Alaeddin (Gövsal). Transkriyion: S. Z. Özkan, s.nşr. E. Kömür. İstanbul 2020.
- Brand, Chris. *g, genes, and pedagogy: A reply to seven (lamentable) chapters*. D. K. Detterman (Ed.), Current topics in human intelligence: vol. 5. The environment. Norwood NJ USA 1996. 113-120
- Flynn, James. *The mean IQ of Americans: Massive gains 1932 to 1978*. Psychological Bulletin, 1984, 95, 29–51.
- a.mlf. *Massive IQ gains in 14 nations: What IQ tests really measure*. Psychological Bulletin, 1987, 101(2), 171–191.
- Gardner, Howard. *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. New York USA 1999.
- Gottfredson, Linda. *Intelligence and social policy*. Intelligence, 1997. 24(1). (Special issue).
- Gümüş, İnan, (2015). "Kutadgu Bilig'de Zekâ Kavramı". *Turkish Studies*, 10/16, 593-604.
- Huxley, Julian. S. "Guest editorial: Evolution, cultural and biological". *Yearbook of Anthropology*. 1955. 2-25.
- Jensen, Arthur. R. "Secular trends in IQ: Additional hypotheses". D. K. Detterman (Ed.), Current topics in human intelligence: vol. 5. *The Environment*. Norwood, NJ USA 1996. 147-150
- Lynn, Richard. "The role of nutrition in secular increases in intelligence". *Personality and Individual Differences*. 1990. 11(3), 273–285.
- Karabey, Burak - Yürümezoğlu, Kemal. "Yaratıcılık ve Üstün Yetenekliliğin Zekâ Kuramları Açısından Değerlendirilmesi". *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2015. 40, 86-106
- Sak, Uğur. *The Fuzzy Conception of Giftedness*. R. J. Sternberg & D. Ambrose (Eds.), *Conceptions of Giftedness and Talent*. Switzerland 2021. 371-392.
- Sternberg, Robert, J. *Successful intelligence*. New York USA 1997.
- Termin, Lewis. M. *The measurement of intelligence*. Boston USA 1916.
- Uluç, Salih v.dğr., "Wechsler Çocuklar İçin Zekâ Ölçeği-IV: Klinik Bağlamda Zekânın Değerlendirilmesinde Türkiye İçin Yeni Bir Dönem". *Türk Psikoloji Yazıları*. 2011. 14(28), 49-57.

Uğur SAK

ZEMAŞERÎ

(1075-1144)

Müfessir, dil bilimci, muhaddis ve fakih.

Genel kabule göre Türk asıllı kabul edilen ve asıl adı Mahmud olan Zemahşerî'nin künyesi Ebû'l-Kasım ve lakabı da Mekke'de uzun süre kaldığı için Cârullah'tır. Horasan'ın kuzeyindeki Hârizm şehrine bağlı Zemahşer köyünde doğdu. Babası Ömer,

Zemahşerî'nin *el-Muhâcât* adlı eserinin ilk iki sayfası

Zemahşer'de imam idi. Selçuklu nazırlarından Müeyyidülmülk'ün (ö. 1100) hakkında net bilgi bulunmayan bir sebepten dolayı onu hapse attığı ve babasının hapisanede öldüğü belirtilmektedir.

Zemahşerî, Hârizm'de temel eğitimini aldıktan sonra tahsilini ilerletmek için Hârizm yakınlarındaki Cürçâniye'ye, oradan da Buhara'ya gitti. Dönemin ilim adamlarının derslerine katılarak eğitimini ilerletti. Uzun yıllar Mekke'de yaşadı. Türkçe ve Farsça'nın yanında üstün hakimiyet sağladığı Arapça'sı ile "Şeyhü'l-Arabiyye" olarak tanındı.

Zemahşerî, iyi bir münşî olan Selçuklu Veziri Mücîrüddevle Hüseyin Erdistânî'yi (ö. 1097) öven şiirler yazdı ve *Şerhu Ebyâti's-Sıbeveyhi* ile *el-Ünmûzec* adlı iki kitabını ona ithaf etti. Daha sonra Horasan'dan Selçuklular'ın başşehri İsfahan'a göç etti. Buradan da Hârizm'e döndü ve Hârizm Sultanı Muhammed'in (1097-1127) hizmetine girdi.

O sıralarda Hârizm bir ilim ve kültür merkeziydi. Böyle bir ortamda olgunlaşan Zemahşerî, Nizâmülmülk'e gönderdiği bir kasidesinde, devrinin izzetinden bahsederken âlimlere ve ediplere ilgisizliğinden de bahsetmiş, ancak bu şikâyeti fazla ilgi görmemiştir. 1118'de kırk beş yaşında iken geçirdiği ağır bir hastalıktan sonra bir daha hiçbir sultanın hizmetine girmeyeceğine dair bir karar vermiş, iyileştikten sonra birçok kere Bağdat'a giderek Nizamiye Medresesi'nin ilmî zenginliğinden yararlanmıştı.

Zemahşerî fıkıh ilminde Ebû Hanîfe'nin takipçisi olmasına rağmen hadise özel bir önem verdi. Hârizm'de hadis ilmini ihya eden, insanları hadis dinlemeye ve okumaya teşvik eden, Irak'tan hadis kitaplarını buraya getiren ilk kişi Zemahşerî'dir. Ona göre Arapça, Allah'ın bütün dillere tercih ettiği en mükemmel dildir. Mu'tezile mezhebinin hâkim olduğu bir ortamda yetişen Zemahşerî akîl ilimlere de önem veren mantık, cedel ve belagat konula-

rına vâkıf bir âlimdi. Zemaşerî, Hârizm'in (kasa-bât Hârizm) merkezi Cürcâniye'de arefe gecesinde yani 12 Haziran 1144 Pazartesi günü vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Zemaşerî'nin Cürcâniye, Buhara, Bağdat ve diğer şehirlerde ne kadar kaldığı bilinmemekle birlikte buralarda faydalandığı ilim insanları ve ders verdiği öğrenciler için yeterince zaman geçirdiği kabul edilir. Ders aldığı hocaları arasında lügat, nahiv ve kelam öğrendiği Ebû Mudar İsfahânî (ö. 1114), edebiyat dersleri aldığı Ebû'l-Hasan Nîsâbü'rî (ö. 1100); hadis ve fıkıh dersleri okuduğu Ebû Abdullah Dâmegânî (ö. 1085); bir diğer nahiv ve edebiyat hocası Ebû's-Saâdât İbnü's-Şecerî (ö. 1148); dil dersleri gördüğü Ebû Mansûr Cevâlîkî (ö. 1145) ve nahiv ve usûl-i fıkıh hocası Ebû Bekir Yâbirî (ö. 1121) yer almaktadır.

Dil, edebiyat ve tefsir alanlarında büyük bir otorite olarak kabul edilen Zemaşerî, seyahat ettiği yerlerde çok sayıda öğrencinin de yetişmesine katkıda bulundu. Öğrencileri arasında Muvaffak b. Ahmed Hârizmî (ö. 1172), İbn Sa'dûn Kurtubî (ö. 1172), Ebû Tâhir Silefî (ö. 1180), Ebû'l-Feth Nâsır (ö. 1213), Reşidüddin Muhammed Belhî (ö. 573/1177) ve kadın öğrencileri arasında da Zeyneb bintü's-Şâ'rî (ö. 1218) yer almaktadır (bk. Lane, 2006: 244-266).

Zemaşerî hayatı boyunca tefsir, sarf, nahiv, şiir, fıkıh ve kelam alanında altmışın üzerinde eser yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *el-Keşşâf an Hakaikü Gavâmizî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekavîl fî Vücûhi't-Te'vîl*: Zemaşerî'nin tefsir alanında yazdığı en önemli eseridir. Bu kitaba birçok şerh yazıldı. İlk defa W.N. Lees ve M.K. Hosain ve A. Al-Hai tarafından basılmıştır (Calcutta 1856). Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından bir grup akademisyenin katkısıyla Arapça metniyle Türkçe'ye çevrilip altı cilt olarak neşredilmiştir (İstanbul 2016-2020). 2. *el-Minhâc fî Usûli'd-Dîn*: Kelama dair ve Ebû'l-Hüseyn Basrî'nin ekolünden etkilendiğini gösteren mevcut tek eseridir. *el-Minhâc* kitabı ve İngilizce çevirisi ilk olarak Stuttgart'ta (1997) ve ardından S. Schmidtke'nin çevirisiyle Beyrut'ta (2007) yayımlandı. 3. *el-Mufasssal*: Arapça gramer eseridir. İskenderiye 1291 (nşr. Hamza Fethullah), Delhi'de de 1891 ve 1903 yıllarında tıpkı basımı yapılmıştır. 4. *Esâsü'l-Belâğa*: Dönemin en değerli sözlüklerinden biri olarak kabul edilir. Kitap ilk olarak 1882 yılında Mısır'da iki cilt halinde yayımlandı. Son olarak Muhammed Bâsıl Uyûnü's-Sûd tarafında neşredildi (Beyrut 1419/1998). 5. *Nuketü'l-İrâb fî Garîbi'l-İrâb*: Az kullanılması sebebiyle

le mânası sözlüklere başvurulmadan bilinmeyen garip kelimelerle ilgili eseridir. 6. *el-Ünmûzec fî'n-Nahv*: Arapça gramer eseridir.

Diğer çalışmaları arasında, *Dîvânü's-Şi'r/Dîvânü'l-Edeb*; *A'cebü'l-Aceb fî Şerhi Lâmiyyeti'l-Arab*; *el-Müstaksâ fî Emsâli'l-Arab*; *el-Kelimü'n-Nevâbiğ*; *ed-Dürrü'd-Dâir el-Müntehab fî Kinâyâti Ve'stiârâti ve Teşbihâti'l-Arab*; *el-Kustâsü'l-Müstakîm fî'l-Arûz*; *el-Mufasssal fî Sinâati'l-İrâb*; *el-Müfred ve'l-Müellef*; *Mes'ele (Risâle) fî Kelimeti's-Şehâde*; *el-Muhâcât (el-Muhâccât) bi'l-Mesâili'n-Nahviyye (el-Ehâci'n-Nahviyye)*; *Mukaddimetü'l-Edeb*; *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadis*; *el-Muhtasar min Kitâbi'l-Muvâfaka Beyne Ehli'l-Beyt ve's-Sahâbe ve Ruûsü'l-Mesâil* adlı eserleri sayılabilir.

KAYNAKÇA

- Havfi, Ahmed Muhammed. *ez-Zemaşerî*. Kahire 1966.
- Ibrahim, Lutpi. "az-Zamakhsharî: His Life and Works". *Islamic Studies*. 19/2 (1980), s. 95-110.
- Jackson, Roy. *Fifty Key Figures in Islam*. New York 2006, s. 91-96.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. nşr. Kılıslı M. Rifat – Ş. Yalçın. İstanbul 1943, II, 1475-1484.
- Lane, Andrew J. *A Traditional Mu'tazilite Qur'an Commentary: The Kashshâf of Jâr Allâh al-Zamakhsharî (d. 538/1144)*. Leiden 2006, s. 244-266, 267-298.
- Madelung, W. "Al-Zamakhsharî". *EP Supplement* (İng.), s. 840-841.
- Müderriş, Mirzâ Muhammed Ali. *Reyhânetü'l-Edeb fî Terâcimil-Ma'rûfîn bil Künye ve'l-Lakab*. Tebriz 1374 hş., II, 379-382.
- Necefi, Seyyid Rızâ. "Zamâşerî ve Âsâreş". *Hûze-i İsfahân*. sy. 12 (1382 hş.), s. 180-187.
- Öztürk, Mustafa – Mertoğlu, M. Suat. "Zemaşerî". *DİA*. 2013, XLIV, 235-238.
- Ullah, Kifayat. *Al-Kashshâf: Al-Zamakhsharî's (D. 538/1144) Mu'tazilite Exegesis of the Qur'an*. Ph.D. Dissertation, Georgetown University, 2013.
- Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Üdebâ'*. Beyrut t.y., XIX, 126-135.

◆ Rıza KURTULUŞ

ZENBİLLİ ALİ CEMÂLÎ EFENDİ

(ö. 1526)

Müderriş ve şeyhülislam.

Büyük Selçuklu dönemi âlimlerinden Fahreddin Râzî'nin (ö. 1210) soyundan gelen Beylikler dö-